

Росалина Грумо¹
Де Палма М.²
Гордана Радовановић³

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА И ПРОМОЦИЈА РУРАЛНОГ ТУРИЗМА (Попово поље као туристичка дестинација)

Извод: Развој једне територије произилази из њених ресурса и способности да их организујете. Посебно је у сеоским подручјима присутан постепени одлазак становништва са тешким социјалним, културним и привредним губицима. Тамо гдје претежно земљорадничко звање, које је ушло у кризу, није допуштало механизме привредне замјене, створиле су се „празнине” које се данас покушавају попунити.
Кључне речи: рурални туризам, развој, село, Попово поље

Abstract: Territory development depends of resources and organization competency. Particularly in rural regions we detected migrations with large social, cultural and economy deficit. There is agricultural occupation in bad position without of mechanism for better economy. That “vacuum” should be padded.

Key words: rural tourism, development, vilage, Popovo polje

Увод

Узроци депопулације и деаграризације села су многоструки, али било би погрешно вјеровати да будућност сеоских подручја зависи само од пољопривреде. Сигурно је да се свака ситуација мора анализирати у контексту у коме се намјерава изводити. Неки услови напуштања села показују различите и посебне карактеристике, социјалне, културне, привредне, политичке које се директно уплићу у процесе развоја. У анализама, са методолошке тачке гледишта, настојаће се да се пореде нека искуства просторног планирања руралног развоја и туризма која су спроведена у јадранским областима са онима која су у току са друге стране Јадрана, у Босни и Херцеговини. У овој размјени искустава лежи значај основних вриједности као што су поштовање различитих култура, учествовање у процесима развоја, сарадња (Corrado, Grumo, 2007). Рурални амбијент је у

¹ Др Росалина Грумо, Департмент за географске науке, Економски факултет, Бари.

² Де Палма М., Шпанија.

³ Гордана Радовановић, преводилац, Сарајево.

* Увод и параграфи 1-2 и 4 су рад R. Grumo, параграф 3 Michelangelo De Palma, параграф 5 Г. Радовановић, док су Закључци заједнички рад аутора.

правом смислу чувар таквих вриједности. Да би се скицирала једна политика развоја, основни приступ је тај да се учврсти идентитет ових подручја повезујући појам "развоја" са оним „руралним” али не и само „пољопривредним”, подразумјевајући под руралним не само оно што се везује за село, пољопривредну производњу, већ и оно што се односи на читав „амбијент” у коме активности остварују оно природно, културно, социјално и привредно (Formica, 1992; Grilotti Di Giacomo, 1996.). У овом смислу, кључне црте излагања пројекта би могле да слиједне неке правце. Прије свега враћање у пријашње стање неких основних услова да би се покренула пољопривредна активност, као у случају Поповог поља који је посебно изложен у овом раду.

Потребно је обратити пажњу на вишеструке активности пољопривредног газдинства и породице, третирајући и прихватајући мале територијалне реалности, придавајући пажњу оном систему односа који постоји између пољопривредне активности и тог подручја, имајући као ослонац то чврсто сеоско породично језгро и његов начин живота, потпомажући могућност да се живи на селу и да се стварају привреде које неће доводити до напуштања сеоских подручја. Уз то се још планира (претпоставља), као еволутивни елемент и елемент развоја, оснивање једног локалног система производње који би тежио да валоризује производње типичне за то подручје, користећи квалитетне методе и биолошке системе, и да створи један пољопривредни ланац. Подупирати затим мултифункционалност пољопривреде која би се кретала ка једном интегрисаном развоју села, јачајући производно и социјално ткиво локалних привреда и тражећи прилике валоризације села и у функцији туризма и прихвата (Магни, Santuccio, 2001). Најзад циљ је дозволити развој подручја у унутрашњости која су обично мање вреднована у односу на она приобална. Ето како ће настојати да се развија, пружајући неке смјернице планирања и унапређења за подручје Поповог поља и излажући пројекат који је још увијек у току.

1. Неке методолошке смјернице за план развоја села и сеоског туризма

Различита су искуства на која се ослањамо у покушају да нађемо један проходан пут за развој села. Не може се негирати сложеност изазова са којима се треба суочити, али када се мисли шта да се ради потребно је кренути од неких основних елемената који морају постати снажна тачка идеје развоја, обиљежје, а нарочито је потребно јасно имати на уму, још више ако постоје потешкоће у вези (контексту) амбијента, да је за организовање подручја потребно упознати га у свим његовим аспектима, јер план није није ништа друго него синтеза произишла из једне детаљне анализе

ресурса и потенцијала. Није академска деформација, већ једна прилика да се процјене добри планови од оних лоших и исти спроведу.

Географски приступ који је усмјерен на однос човјек-амбијент, способан је обухватити историјске, привредне, природне разлоге, али и оне сложеније као што су етички, политички и проблеме људског дјеловања на подручју, и позван је између осталог да објасни противрјечности облика пољопривреде, који су присутни на земљорадничким површинама. Такав приступ види пољопривредну дјелатност везану уз задовољење примарних потреба и као таква она је валидан инструмент привредно-друштвеног напредовања становништва путем развоја, било да се тиче субјективно објективне заштите квалитета живота, ресурса, природног амбијента, традиција технике обрађивања земље група људи, било да се тиче протагониста и прималаца промјена које налажу пажљива планирања и политике развоја на регионалном, државном и међудржавном нивоу. Под свијетлом свега овога, хипотеза процјене требало би да се састоји од:

- **Прва фаза анализе** која би могла пратити опис центара смјештених у овој области (демографски, природни, друштвени аспекти) и структуралне карактеристике пољопривреде присутне у таквој области, такође се односи на читав систем земље у који је област-систем (или који је још на путу одређивања као система) укључен, дакле историјско-географски услови, али и вриједности површине, квалитета и густоће обрађивања земљишта, присуство малих предузећа итд. То би била једна врста пописа који произилази из емпиријског искуства.
- **Друга фаза интерпретације** би могла бити усмјерена ка дефинисању привредних вриједности пољопривредне области на плану продуктивности и конзистентности (интензивна и екстензивна пољопривреда, узгој, спајање, итд.)
- **Трећа фаза предлагања** би могла да се фокусира на друштвене карактеристике пољопривреде, то јест на услове у којима се одвија пољопривредна дјелатност, скицирајући приједлоге иновације, технологије, да би се побољшао квалитет пољопривредно-прехранбених производа, и да би се подупрли типични производи, али и живљење на селу. Ради се о једном прегледу стандардног извештавања који наравно ако је примјенљив мора одговарати једном низу потребних својстава који се не излажу овом приликом због краткоће (Гриллотти Ди Гиациомо, 1996).

Разноврсност територија предлаже увијек специфичне услове о којима треба водити рачуна, као у области Поповог поља. Али циљ плана интегрисаног развоја пољопривреде и села је пружање једног кључа интерпретације који не изоставља ниједан елемент, него чак извлачи из сваког елемента (природног, културног, умјетничког и архитектонског)

области (регије) која је у питању покретачку идеју да би се дошло до развоја и и унапређења.

Од једне фазе анализе и процјене области под пољопривредним профилем процес планирања се обогаћује садржајима ка једном могућем вредновању сеоског ове области. Разлика између термина пољопривредно и рурално је прецизирана у уводном дијелу. У овом смислу пољопривредни амбијент постаје хумус на коме почива могућност развоја од 360 степени који полазе од вриједности руралног подручја и које би занимали постојећи ресурси ове области, путем једног интегрисаног процеса, а то би одговарало појму мултифункционалности, што је већ наведено у уводу.

2. Могућности прихвата на селу

На овој основи се може размишљати о организовању посјета и боравка на селу. У Италији и такође у Пуљи, једној регији на југу Италије, сеоски туризам је доживио велико напредовање, постајући врста туризма која се много упражњава, толико да има посебне прописе, који одређују услове кроз које се он може реализовати. Посебност таквог типа туризма који види пољопривредну дјелатност као преовлађујућу и ону туристичку као додатну, допушта туристима да буду угошћени (фарме, пољска имања, куће на селу), да би изблиза могли да осјете живот на селу, његове ритмове, дјелатности, пробајући производе типичне за тај крај, а у исто вријеме могуће је организовати обиласке околине преко којих се може упознати све оно што та област може да понуди у природном, културном, умјетничком смислу (Грумо, 2002).

Са једне стране ту је један битан аспект као што је постојање прилика који би подупирале сеоски амбијент и које би старале приход нарочито за угрожене пољопривредне области; са друге стране ту је туристичко искориштавање села које непрестано тражи информације око могућности спровођења рекреативних активности на селу, иначе се неће моћи остварити један савршен круг који би омогућавао умјерен прилив туриста. Све ово дакле не може бити учињено на брзу руку, и уколико такав пријем (посјета и боравак) захтјева:

- **Активност вредновања квалитета на унутрашњем плану.** То су у ствари неки минимални услови за гостопримство, чак и кад је ријеч о услугама које се нуде (смјештај и угоститељски објекти и услуге за слободно вријеме). Таква активност нуди могућност упознавања техника обрађивања и производње, али и конзервације пољопривредних производа чије квалитете област Поповог поља посједује, или и занатских производњи које обављају сеоске породице.

- **Активности вредновања на спољном плану.** То значи промовисање функционалних веза ради искориштавања руралног амбијента, природног, умјетничког и историјско-културног и вредновање фолклора и типичних занатских производа. Таква намјера почива на процесу идентификације природних ресурса који могу бити мало познати, поплавлени, или у стању пропадања (језера, ријеке, шуме, природне, термалне области) које треба увести у могући план једног итинерера. Тим поводом могла би се истаћи важност Вјетренице као феномена крша, драгоцене природне баштине, предмет истраживања многих научника, познате од стране локалног окружења а и туриста, а предложене због својих љепота да буде стављена под заштиту UNESCO-а. Идеја би могла бити да се промовише бициклически итинерер који креће са обале, из Сланог, пење се до Завале и Равног, а повратак може бити даље кроз Попово поље, преко Неума. Осим тога било би zgodno тачно обиљежити област идентификујући умјетничка и историјско-културна добра која би омогућила упознавање територије и њеног поријекла, културе, путем нпр. манастира, о чему ће се касније говорити. На крају би требало стварати и информисати се о фолклорним аспектима и догађајима у којима ће се учествовати и омогућити и продаја типичних производа.

- **Грађевинске и инфраструктурне активности.** Потребно је да се горе наведене дјелатности подрже грађевинским интервенцијама по селима, нпр. водоводног карактера. Кад је о томе ријеч у овој области се налази корито ријеке Требишњице, које се пружа 98 км просторно и 187 км подземно, и у коме је управо Требиње највећи центар источне Херцеговине. То представља једну значајну могућност за села. Већ се 1967. године настојало реализовати мрежа канала ријечних вода, и то углавном за потребе пољопривреде. Али елементи градње инфраструктуре прате и процјену могућег прихвата гостију већ постојећег (смјештајни капацитети на селу, објекти који се могу реновирати, мали хотели, ресторани), а основни су радови на саобраћајној инфраструктури. За рурални развој поготово ако се намјерава почети бавити туризмом, било само унутрашњим, или повезаним са пограничним земљама, потребно је да постоји приступачност (побољшање система општинских или државних цеста) и повезаност и интеграција међу авио, жељезничким и превозницима на четири точка. Област Поповог поља, нпр., иако је у унутрашњости, није удаљена од обале, и дакле потребно је омогућити лак долазак користећи и луке и омогућавајући затим вожњу ка унутрашњости са што мање тешкоћа.

У овом смислу село постаје центар разних дјелатности, интегрисаних међу собом, које полазе из њега као темеља и које могу да се разгранају на привредном плану и да стварају погодне прилике за посао који је главни за ову област, а то је онај пољопривредни, користећи моделе очу-

вања амбијента. Ако се води рачуна о туристичкој процјени сеоске области ипак је неопходно створити туристичку понуду, према нивоу развоја, ради могуће туристичке потражње и промовисати један интегрисани развој, могућ само ако се на територији примјењују односи сарадње међу субјектима који су укључени у развој (случај Попово поље), у вези кога сваки сегмент мора ући у вези са другим и нарочито мора бити подржан на локалном нивоу било од стране институција било од органа, друштва, предузећа, задруга заинтересованих за стварање једног система са таквим карактеристикама.

3. Случај Попово поље: пољопривреда, туризам и интегрисани развој

На основу методолошког прегледа горе описаног, из анализе територије, скицирају се неки елементи тачно означени, који истичу ту област у којој се тренутно остварују пројекти преквалификације. Попово поље је област од око 4.500 хектара, претежно крашко подручје, на јужној страни долине ријеке Требишњице, у којој је смјештено 26 малих села. Оно обухвата општине Равно и Неум у Федерацији, и Требиње у Републици Српској, на југоистоку Босне и Херцеговине, удаљена 10 км ваздушне линије од јадранске обале.

По анализи података посљедњег службеног пописа становништва, који потиче из периода прије сукоба, становништва које је стално боравило у овом региону било је око 8.000, када се зброје они који су отишли око 15.000, и иако не бораве у овој области били су везани за њу, јер су од ње економски зависили. Такав демографски тренд је сада потврђен и учвршћен догађајима из ближе историје ове територије. У ствари, данас, у долини Поповог поља стално борави око 1.200 становника, док постоји бројчано значајан феномен становништва који досеже до око 12.000 становника, који су родом из долине, али у њој не живе, већ од ње зависе због мањих или већих пољопривредних производњи.

Дио таквих токова се вјероватно може објаснити са бављењем искључиво пољопривредом у овом крају и са постепеним губитком значаја такве дјелатности у општој пољопривредној слици. У ствари, имајући у виду повољне педо-климатске и амбијенталне карактеристике, пољопривредни сектор је представљао један веома важан дио регионалне привреде, такође и један од главних извора посла за становништво. Колапс државних предузећа, уништење око 60% сточног блага, рушење грађевинске структуре, инсталација и опреме проузроковали су драстичан пад дјелатности које се сада обављају по стопи од 10-25% од њихове стварне производне способности (Ranieri, 2007.). Пад локалне производње произвео је снажан

пораст увоза пољопривредних производа. Извози су, напротив, по количини незнатни и једина роба за коју се чини да има некакав потенцијал у том смислу су неки производи нише, а то су, нпр. воће, шумско воће и производи типични за ово подручје, вино и сухомеснати производи прављени по традиционалним техникама (ICE, 2005.).

Премда би се радило само о једној подобласти, територија пружа, у ствари, неке интересантне природне предности што се тиче производње и прераде љековитих трава и биљака. Географски услови, земљиште и клима су идеални за бербу (скупљање) најмање 400 подврста познатих љековитих и зачинских трава и биљака, од којих су 76 тражене у цијелом свијету, дивље или култивисане, доброг квалитета. У овој области је смјештено 17 малих приватних предузећа, која се баве брањем, скупљањем и паковањем трава (ICE, 2006.). Имајући у виду, у ствари, готово потпуно одсуство загађености, слабо присуство индустрије, одсуство кориштења средстава против инсеката, квалитет трава је много цијењен и већ одговара критеријумима органске производње. Овај се аспект иначе мора узети у обзир, и настојати да се што више промовише примјена добре пољопривредне праксе јер се у крашком подручју са подземним водама употребом заштитних средстава и минералних ђубрива директно утиче и на земљу и на воду. Такође, за све оне који би хтјели да се баве органском производњом постоји и Сертификационо тијело за органску производњу, Органска контрола (ОК), чији је сертификат признат и од стране IFOAM-а, Међународне Федерације покрета за органску пољопривреду.

Посебну би пажњу требало обратити на крају, у аналитичком прегледу, претјераној распарчаности пољопривредног имања; пољопривредна газдинства су средње величине, не већа од 5 хектара, разасута једна до других на много километара, те тако отежавају било какав добар пољопривредни посао. Таква ситуација историјски објашњива са ограничењима величине приватног власништва. Прелазећи са фазе интерпретације на оперативну фазу, уз наклоност локалних предузетника активирала би се радна синергиј ради цјелокупног и органског унапређења таквих производњи. Сарадња би омогућила, како је то претходно споменуто, да се активира један процес планирања органске производње такође усмјерен на валоризацију села, али и туризма области којој доприноси драгоцену природну баштину (пећина Вјетреница), као што је речено претходно, али и валоризацији историјске, културне и архитектонске баштине која може предложити итинерер обиласка манастира који, крећући из Мостара, са манастиром Житомислићи, би се наставио ка манастиру светог Петра и Павла у Завали и дошло би се до Требиња, манастира Тврдош, вјековног сједишта Епархије Захумско-херцеговачке, а на свим овим културно-

историјским дестинацијама би се посјетио и шири крај и уживало би се у природним и умјетничким љепотама (АА. VV. 2005.).

Након једне синтетичке анализе основних карактеристика ове области, глобални циљеви могуће стратегије за територију долине Поповог поља би могли бити усмјерени ка:

- заштити природних и културних ресурса долине Попова и организовању интегрисаног и одрживог развоја;
- подупирању стварања новог локалног предузетништва и јачању оног постојећег, повећавајући запосленост, посебно незапосленог младог становништва.

Такви циљеви који укључују специфичне циљеве, кадри да изразе критичне тачке и појединачне прилике за ову област, морали би се подијелити на следећи начин:

- организовање природне и културне баштине у један територијални систем као један од фактора покретача развоја регије;
- препознавање области као јединственог и интегрисаног система ради повећања конкурентности у односу на локална и страна тржишта;
- поновно уравнотежавање постојећих разлика између обале и унутрашњости, путем стварања стабилних и дуготрајних веза и интеграцијом између сектора и локалних, државних и приватних привредника.

Хипотетички план, израђен брижљиво под свјетлом таквих циљева, омогућио би евидентирање:

- вриједности територијалне јединствености у процесу развоја
- интеграције између културе, амбијента, типичности и одрживог туризма
- карактеристика квалитета и амбијенталне одрживости остварених дјелатности

Сви елементи плана би могли тако одредити рађање **Руралног парка долине Поповог поља**.

4. Унапређење које би водило ка јединствености мјеста

Следећи корак разматра могућност комуницирања, информисања и промовисања овог руралног територија у функцији туризма. Једна стратегија за остваривање маркетинг територија може поћи од састављања табеле која би посматрала све елементе територија који су споменути изводећи анализу SWOT (**Strenght, Weakness, Opportunities, Threats**) о јаким тачкама, slabим тачкама, повољним приликама и пријетњама. Тако би се могла урадити процјена, под свијетлом толико реченог, неких акција

које би искористиле јаке тачке, истичући их, и настојале би савладати критичне факторе, препреке које ометају локални развој.

Полазећи од ове анализе могу се активирати стратегије унапређивања сеоских области, путем означавања неких путева и тачака итинерера. Због краткоће би се могао показати један, као примјер, који води ка вредновању локалних пољопривредно-прехрамбених и занатских производа (Провинција Лесе, 2007.). Избор није случајан уколико типичност изражава и удружује квалитет, мјесто поријекла, географски разграничено и процес традиционалне израде, евидентирајући како је типичан производ у исто вријеме плод једне посебне територије (географска веза), посебне културе (веза традиционалне израде) и јасног историјског контекста, веза традиционалне производње (табела 1).

Табела 1. SWOT Анализа области Поповог поља

Јаке тачке	Слабе тачке
<ul style="list-style-type: none"> • Снажно бављење земљорадњом • Типичност производа • Културни идентитет • Традиције • Клима • Природни и умјетнички ресурси • Квалитет амбијента • Инфраструктура за наводњавање • Израђен ГИС 	<ul style="list-style-type: none"> • Распарчаност имања • Заосталост у техникама обраде • Професионална обука • Комуникација • Сарадња
Пријетње	Погодне прилике
<ul style="list-style-type: none"> • Маргиналност • Неуравнотежени развој • Изолација усљед одвајања • Расељеност становништва • Страни модели који не производе локално вођени развој 	<ul style="list-style-type: none"> • Интегрисани развој (земљиште, култура, амбијент, туризам) • Дефинисање јединственог територијалног система • Веза између обале и унутрашњости • Побољшање привредних услова • Нове могућности запошљавања

Извор: наша елаборација

У синтези се може рећи да је типичан производ резултат једног скупа материјалних и нематеријалних фактора који употпуњујући се, изражавају одређено подручје и услове јединствених производњи. То допушта не само да се утврде тачно мјеста производње, већ и да се раз-

граничи друштвени, културни контекст и географско подручје повезано-сти, предмет туристичког вредновања. Однос типичан производ/територија производње је много више него једна обична просторна веза, то је однос који обогаћује оба, предузећа која производе производ и територију производње и који се развија и на временском, културном и друштвеном нивоу. Дакле, овај прелаз допушта да се пређе са стратегије на акцију и комуникацију. Таква комуникација и унапређење проматра териториј и производ који постаје средство интеграције и развоја за све учеснике и може се дешавати на нивоу ланца производње (пољопривредно-прехрамбена производња), али и интеграције са другим аспектима привредне и друштвено-културне димензије, као у случају туризма (Giordana, 2004).

Локална динамика развоја базира се на унутрашњим ресурсима територије, која се не односи само на типичан производ и на способност да се активира стварна интеграција привредних активности, прије свих оних пољопривредних у туристичких, присутних у руралној унутрашњости, која у нашем случају тежи да се збива у јадранској залеђини као подручју испробавања пројекта (случај Попово поље). Ефикасна стратегија комуникације може се остварити промовисањем идеје хармоније и равнотеже међу материјалним и нематеријалним елементима, карактеристичним за ово подручје.

5. Интервенција АЕСИ и MDPL-а у Поповом пољу, резултати и перспективе за будућност

Идентификовани проблеми који су довели АЕСИ, шпанску агенцију за међународну сарадњу, да 2002 године помогне први пројекат у Поповом пољу су били: велики пољопривредни потенцијал смјештен на територији три општине (Требиње, Равно и Неум) у два ентитета оштећен ратом, становништво углавном расељено и у избјеглиштву, присуство мина као препреке за развој долине, 4.500 ha плодне земље која се не може култивисати између осталих разлога и због недостатка основног капитала за нови почетак. Главни циљ је постављен пројектом Ревитализација пољопривредне производње у Поповом пољу (фебруар 2002 – март 2005). Обезбеђујући правну и техничку пољопривредну помоћ, дајући донације у пољопривредном материјалу и опреми потребним за подизање воћњака и винограда, изградњом система за наводњавање, постигнути су следећи резултати: двије јавне компаније су покренуле пољопривредну производњу, основане су двије пољопривредне задруге, око 30 ha је покривено наводњавањем кап по кап, техничка документаци-

ја за изградњу система за наводњавање је урађена за око 1.890 ha, изграђено је више од 11 километара цјевовода, укупне култивисане површине су порасле за цца 50% у односу на претходни период а формирано је и Удружење корисника воде за наводњавање „Попово поље“.

Захваљујући постигнутим резултатима првог пројекта, слједећи пројекат „Пољопривредни развој руралних заједница у Источној Херцеговини“ је почео у марту 2005. и завршава с мајем 2008. Активности су биле оријентисане у два различита али комплементарна правца: оптимизацији кориштења ресурса кроз Удружење корисника воде за наводњавање „Попово поље“ и његове интегрисне секторе, израду студија и систематизацију информација повезујући их са различитим основама одрживог кориштења земљишта.

Географски информациони систем, ГИС, са комплетним катастарским подацима из три општине, Требиње, Равно и Неум, је израђен, педолошка студија заснована на узетим узорцима земљишта са цијеле територије Поповог поља је урађена и њени подаци су интегрисани у ГИС Поповог поља, истраживање тржишта свјежег воћа и поврћа из Поповог поља је обављено кроз различита истраживања малопродајних објеката, потрошача и произвођача. Подаци добијени кроз ова истраживања су додатно анализирани, те кроз поређење са ситуацијом тржишта воћа и поврћа Босне и Херцеговине, обједињени у документу „Тржишно оријентисана пољопривредна производња свјежег воћа и поврћа на подручју Поповог поља – стање, ограничења и перспективе развоја“.

Сходно резултатима истраживања, јабука, паприка и лубеница из Поповог поља су већ признати „поповски“ производи. Заједно са ОТС-ом, техничком канцеларијом шпанске агенције за међународни развој изграђена је основна инфраструктура за формирање 6 иригационих система: Хутово, Турковићи, Веља Међа, Орашје, Мост и Грмаљни. Такође, два пилот пројекта којима је уведена органска производња у Поповом пољу су у току: производња органски произведеног поврћа у сарадњи са италијанском организацијом CEFA и пилот пројекат плантажног узгоја љековитог и ароматичног биља у органским стадардима.

Захваљујући подацима поменутих студија, квантификација и анализа физичких и социо-економских карактеристика подручја, су основа за будуће детаљније планирање које ће осигурати кохерентност и одрживост будућег развоја подручја. У том смислу, ГИС Поповог поља, са свим већ постојећим подацима и са подацима других спроведених студија и истраживања, као што су истраживање тржишта и текућа Студија изводљивости консолидације земљишта, представља највриједнији „алат“ за управљање земљишним варијаблама, који омогућава систематски приступ сакупљању, управљању и процесирању пољопривредних информација, и можемо га

користити као систем подршке за доношење одлука на различитим нивоима управљања ресурсима Поповог поља.

Дакле, унутар овог интегрисаног оквира, пројекат је допринио повратку и стабилизацији избјеглица и расељене популације и интеграцији малих произвођача руралних заједница у економски развој регије. Ипак, њихова интеграција и рурални развој области, теку једнако споро и отежано као и генерални развој пољопривреде у Босни и Херцеговини. Зато постављамо питање: да ли је сама пољопривреда једини могући носилац развоја Поповог поља или је потребно убрзано радити на реактивизацији коришћења и свих других потенцијала Поповог поља?

Закључак

У свијетлу онога што је речено налазимо се наспрам једног репрезентативног примјера подручја које је настојало да слиједи један методолошки приступ имајући за циљ ревитализацију пољопривреде, али и да помислимо да сви природни, културни, економски и људски ресурси, када се валоризују и организују могу бити подршка за један позитиван локални развој, па и у функцији туризма. Наравно, као што је то речено и у уводу, процес планирања и његова израда су директно везани за већ постојећи достигнути ниво развоја, те се не може размишљати о примјени модела који је створен са туђим карактеристикама, настојећи да га се пренесе механички и да се постигну добри резултати.

У овоме пројектном подручју, посебно интересантном по својим истраживањима, кренуло се са једном сложенем ситуацијом конструкције и реконструкције. Имплементирани пројекти, и они у току, демонстрирају један коректан приступ, гдје се почиње од прикупљања података релевантних за подручје, организованих на научни начин, и стављених у мрежу. Израда ГИС-а је сигурно био избор који добија, и није случајно да ФАО управо ту разматра да уради пилот пројекат консолидације земљишта за БиХ. Али очигледно је да анализу ресурса морају да слиједи и акције које настоје не само да створе мултифункционалност пољопривреде него и акције које воде ка интегрисаној и функционалној организацији свих горе поменутих елемената.

И овај рад је одраз учесничког приступа, сусрет идеја италијанског универзитетског доцента који ради углавном у регији Пуља, затим једног младог истраживача и једног искусног представника развојног пројекта из БиХ. Чини нам се да представља скроман примјер сарадње у корист развоја овог подручја.

ЛИТЕРАТУРА

- AA. VV., Република Српска – Touristic potential, Sarajevo, 2005, pp. 247-252.
- Corrado A., Grumo R., Cooperazione e rigenerazione ambientale inter-regionale e frontaliera. L'Unione Europea e la Bosnia Erzegovina, in F. Bencardino, M. Prezioso, Coesione territoriale e sviluppo sostenibile del territorio europeo: convergenza e competitività, Atti del Convegno, Milano, F. Angeli, 2007, pp. 85-97.
- Formica C., Geografia dell'agricoltura, Roma, La Nuova Italia Scientifica, 1992, pp. 381-399.
- Giordana F., La comunicazione nel turismo: tra immagine, immaginario e immaginazione, Milano, F. Angeli, 2004, p. 76.
- Grillotti Di Giacomo G., Prefazione teorico-metodologica, in Di Carlo P., Puglia, Roma, Reda, 1996, pp. 15-20.
- Grillotti Di Giacomo M. G., Una geografia per l'agricoltura, Roma, Reda, 1996, pp. 186-189; 325-338.
- Grumo R., L'accoglienza agrituristica tra identità e sviluppo del territorio in un'area del Mezzogiorno, in AISRE (Associazione Italiana di Scienze Regionali), Reggio Calabria, 2002, CdRom.
- Ice - Istituto Commercio Estero, Bosnia Herzegovina: Profilo Paese, Roma, 2005, pp. 46-50.
- Ice - Istituto Commercio Estero, Nota congiunturale, Roma, Settembre 2006.
- Magni C., Santuccio F., Concetti, metodologie e risultati dell'indagine. Alcune considerazioni di scenario, in Celant A., Magni C., Sviluppo rurale e agriturismo di qualità nel Mezzogiorno, Bologna, Patron Editore, 2001, pp. 15-35.
- Pedological study of Popovo polje, Faculty of agricultural and food science. Sarajevo, 2007, p. 12, 17, 20.
- Provincia di Lecce, Terra del Salento, Marchi di area: un modello per la promozione e lo sviluppo del territorio, Roma, Itialavoro, 2007, pp. 187-199.
- Ranieri M., Bosnia Erzegovina, Centro Interdipartimentale di Ricerca sui Paesi Emergenti ed in Transizione, Torino, Febbraio 2007, p. 11.

Интернет:

- www.vjeternica.com
<http://www.devonkarst.org.UK/Popovo>
www.eparhija-zahumskohercegovaacka.com
<http://www.voderc.org>
<http://www.fao.org>

Grumo R., De Palma M., Radovanovic G.

DEVELOPMENT STRATEGY AND PROMOTION OF RURAL TOURISM

Summary

Revitalisation of agricultural production needs time as a touristical organization of an area. It's good to know that Popovo polje has elements for development, but only if all locals: population, economy operators, institutions, have desire to determine problems and work on it. If the target is development, expetially perpetuate development, all energy must be polarize in the same direction, without quarells which will made divelopment slowly.